

11. Környezetvédelem.

- **Ökológiai etika:** A természettel való helyes bánásmódra kérdez rá: Hogyan viselkedjen az ember a természettel szemben? (Új szemszögből vizsgálja az emberi cselekedetek helyességét: nem az ember-ember relációra irányul a kérdésfeltevés, hanem az ember-természet viszonyra.) **Ökológia** = a **környezetvédelem** (a természet és az ember károsításának elkerülése) + a **természetvédelem** (a természet eredeti állapotban történő megőrzése) területe. Természet = a világ nem ember által létrehozott része. Teljesen érintetlen természetből már nincs olyan sok, és fokozatos az átmenet a természet és a művilág között. Az iparosodott államokban az 1960-as években egyre inkább jelentkező ökológiai problémák miatt jelent meg az ökológiai etika az 1970-es években (Noha már a 18. században az ipari forradalom hajnalán jelentkeztek ökológiai problémák: pl. erdők kiirtása, rossz levegő a gőzgépekben is eltüzelt szén miatt). A természet igénybevételét az ember által az **ökológiai lábnyom** segítségével lehet mérni és szemléltetni: ez azt a termékeny földterületet jelöli, ami az ember által termelt biológiai termékek előállításához és a kibocsátott szennyezések felszívódásához szükséges. Számítások szerint az emberiség 1983 óta lépi túl a föld biológiai kapacitását, vagyis nagyobb az ökológiai lábnyomunk mint a rendelkezésre álló földterület és így a természet nem tud regenerálódni, megújulni, hanem elkezd fogyni. (Egy északamerikai állampolgár négyszer, egy európai kétszer annyi földterületet vesz igénybe életmódjával mint egy átlagos világpolgár.)
- A természet erkölcsi értékét illetően két alapvető álláspont lehetséges: **1) antropocentrizmus** = a természetnek nincs önálló erkölcsi értéke, hanem az embert szolgálja mint eszköz, illetve nyersanyag; **2) fiziocentrizmus** (gör. physis: természet) = a természetnek önmagában erkölcsi értéke van, amire az embernek tekintettel kell lennie → a fiziocentrizmusnak 3 féle verzióját lehet megkülönböztetni aszerint, hogy mennyire radikális: **a) patocentrizmus** (gör. pathosz: szenvedés) = minden érző – és nem csupán érzékelő – képességgel bíró lénynek önálló erkölcsi értéke van, **b) biocentrizmus** (gör. biosz: élet) = minden élőlénynek önálló erkölcsi értéke van, **c) radikális fiziocentrizmus** = minden egyes természetes dolognak erkölcsi értéke van (a köveknek is), illetve a természet egésze értékhordozónak tekinthető → attól függően, hogy ezek a fiziocentrikus álláspontok a természetnek egyenlő vagy alacsonyabb értéket

tulajdonítanak mint az embernek, **egalitárius** (egyenlőségelvű) vagy **hierarchikus** fiziocentrizmusról beszélhetünk

- **Fiziocentrikus érvek a természetvédelem mellett: 1) A patocentrikus érv** az embert megillető erkölcsi tiszteletet minden érző képességgel rendelkező élőlényre szeretné kiterjeszteni: az emberhez hasonlóan sok állat is kifejezi, hogy érez: vinnyog, nyüszít a kutya → az állatok képesek fájdalmat érezni, szenvedni → az érzéseknek a pusztá érzékeléssel szemben értékjellegük van: az állatoknak éppúgy mint az embereknek érdekük fűződik ahhoz, hogy keressék a pozitív érzéseket és kerüljék a negatív érzéseket → az cselekszik erkölcsileg helyesen, aki figyelembe veszi a többi ember érdekeit (egalitarizmus + univerzalizmus = pártatlanság) → az állatoknak is vannak érdekeik → erkölcsi parancs, hogy az állatok érdekeit is figyelembe vegyük (az állatok érdekeinek ignorálása éppolyan nehezen igazolható mint a faji alapon történő megkülönböztetés). **Kritika:** Alapvető különbség van az állatok és az emberek között, mert azok nem értelmes lények és – ahogy Kant kimutatta – ezért nem cselekedhetnek szabadon és nincsen erkölcsi személyiségük. Ettől még egy **hierarchikus patocentrizmus** értelmében azt mondhatjuk, hogy az állatok érdekeit is figyelembe kell venni, csak kisebb súllyal bírnak mint az emberi érdekek (és ezért igazolható az állatok fogyasztása és gyógyszerkísérletekre való felhasználása, mert megfelelően fontos emberi érdekhez fűződik). Ezt a szemléletet támasztja alá az a következő érvelés is: az ember, mivel reflexióra képes, jobban tud szenvedni mint az állat, és az ember számára a jó élet számos olyan dimenziót is magába foglal, ami az állatoknál hiányzik, pl. senkinek sem jutna eszébe az állatok számára választójogot követelni vagy azt, hogy a ragadozó állatoktól védjük meg vadon élő állatokat. Ilyen abszurd következtetésekhez vezethet azonban egy **egalitárius patocentrizmus**. (Kérdés persze, hogy ha visszautasítjuk az egalitárius patocentrizmust, abból az következik-e, amit az ausztrál filozófus, Péter Singer mond, hogy ti. akkor nincs okunk máshogy kezelni csecsemőket vagy súlyosan értelmi fogyatékos embereket mint az állatokat.)
- **2) A teleologikus érvelésben** (gör. telosz: cél) az élőlények érző képességét a célszerűség váltja fel: az élőlényeknek, ill. a természet egészének vannak céljaik → ezek a célok értéknek minősülnek → az élőlények céljait tiszteletben kell tartani. Az érvelés különböző típusokra osztható aszerint, hogy a természet melyik részének tulajdonít célszerűséget: érző állatoknak vagy ezen túl

növényeknek is vagy akár ökoszisztemeknek, minden egyes természeti dolognak, illetve a földnek, a természet egészének (ez az érvelés szolgálhat a biocentrizmus vagy a radikális fiziocentrizmus megalapozására). **Kritika:** a célszerűség fogalmának két lényegileg eltérő jelentése van: egyrészt gyakorlati, másrészt funkcionális célszerűségről beszélhetünk → a természet és a nem emberi élőlények esetében csak funkcionális célszerűségről lehet szó → a funkcionális célszerűségnek nincs morális értéke; **gyakorlati célszerűség** = cselekedetekből fakad, szabadságot (értelmi okságot), cselekvési alternatívák közötti választási lehetőséget feltételez és felelősséggel jár; **funkcionális célszerűség** = eseményekre irányul, az akaratnak nincsen közvetlen ráhatása → ilyen célszerűség határozza meg az ember által létrehozott eszközöket, gépeket, de a természetet is, baktériumokat, növényeket, állatokat, hiszen nem felelősek azért, amit elvégeznek (egy ragadozónak vagy halálos vírusnak sincsen erkölcsi felelőssége) → az ilyen funkcionális célszerűségnek nincs erkölcsi értéke, a gép vagy a természet nem szenved attól, hogy nem tudja megvalósítani a számára adott célt (nem is beszélhetünk a gép vagy a természet saját céljairól, mert akkor személyiséggel ruháznánk fel ezeket)

- **3) Az élet tiszteletére hivatkozó érvelés** (Albert Schweitzer): a biológiai élet önálló értékkel bír (az élet 3 klasszikus kritériuma: anyagcsere, szaporodás, mutáció) és ezért tisztelni, védni kell. **Kritika:** önkényes meghatározásnak tűnik: miért éppen az élet kritériumainak való megfelelés tesz valamit értékké, a természet élettelen része és az artifizciális világ miért nem érték? Az élet minden megnyilvánulási formájának korlátlan tisztelete negatív következményekkel járna az emberre nézve: a mezőgazdaságot és az orvostudományt erkölcstelen területekké kéne nyilvánítani, hiszen az élet természetes folyamatát megakadályozzák és a gyomnövényeket ill. bizonyos baktériumokat, sejteket elpusztítanak. → Az élethez való erkölcsi jog a személyes érdekek, a szubjektív jó élet iránti erkölcsi tiszteletre épülhet (és olyan élőlényekre terjedhet ki, amelyeknek vannak ilyen érdekeik, a jövőben megvalósítandó életcéljuk).
- **4) A természet követését előíró érv** (lat. Naturam sequi! = Kövesd a természetet!): az eddig felsorolt érveléseknek felrója, hogy nem képesek meghaladni az emberi gögből fakadó antropocentrikus szemléletet, hiszen mindegyik az ember morális értékéből és az embert megillető tiszteletből indul ki és ezt az értékességet és tiszteletet kívánja kiterjeszteni a természet más

részeire; vagyis a felsorolt érvelések mind arra épülnek, hogy az ember értéket tulajdonít a természetnek, és így az ember maga áll mindig a középpontban. → Ehelyett túl kell lépni az antropocentrikus értékmeghatározáson és fel kell ismerni és követni kell a természet abszolút értékrendjét, amely szerint mindennek önálló értéke van, ami létezik és él. (Ebbe az irányba mutat a **holizmus érve** is, amely az ember – természet dualizmus felszámolását követeli, az ember és a természet egységét hirdetve; de ez a holizmus inkább misztikus mint racionális alapokon nyugszik.) **Kritika:** ahhoz, hogy értékekről beszélhessünk, kell egy értékelő, valaki, aki értéket ítél oda valaminek; értékelő nélkül nincs értelme értékekről beszélni; a természet – személyiség ill. öntudat híján – nem lehet értékelő, éppúgy, ahogy a természetről önmagáról azt sem mondhatjuk, hogy igazságos vagy igazságtalan → ha kizárjuk az antropocentrikus értékperspektívát, nem találunk olyan abszolút mércét, amely segítségével meghatározhatnánk a természeti dolgok, élőlények értékét → az ismeretelméleti értékelő antropocentrizmust tehát nem lehet megkerülni → Ennek tudatában azonban igenis aktuális a természet követésére való felszólítás abban az értelemben, hogy az embernek tudatosítania kell, hogy a természet része és boldogulásának ugyancsak megkerülhetetlen feltétele a természet megőrzése.

- **5) A teológiai érv:** a világot teremtő Isten az értékelő, aki a természetnek és az embernek értékességet biztosít. → Rámutat a természet **ajándék** jellegére: az ember – legalábbis eredetileg – nem fizetett a természetért, hanem egyszerűen ajándékba kapta azt, szabadon kiszolgálhatta magát a természet kínálatából. Néhány dolog még ma is ingyenes, noha már nem a régi jó minőségben: pl. a levegő és a napsütés. **Kritika:** ez a hit területéhez tartozik, még akkor is, ha számos racionális érv szól a teremtő Isten léte mellett (pl. Ki hozta létre az ún. ősröbbit? Ki látta el az embert lelkiismerettel? Miért van szüksége az emberiségnek és minden egyes embernek valamilyen istenképre?).
- → **Eredmény:** az antropocentrikus érvelés és értékperspektíva megkerülhetetlen; csak a patocentrikus érvelés mondható meggyőzőnek, és ez alapján az érvelés alapján – az emberi érző képességből kiindulva – önálló morális értékkel kell felruháznunk az érző élőlényeket, állatokat; a természet ezen kívül egyedül abból nyeri értékességét, hogy az ember számára értéket képvisel (→ az érték mint emberközpontú reláció).

- → **A természet antropocentrikus értéke az emberi szükségletekből, érdekekből fakad** az értékhierarchia szerinti elsődleges, másodlagos érdekekből. A természet- és környezetvédelmet tehát elsősorban az emberiség önérdeke ill. minden egyes ember érdekének egyenlő figyelembevételére alapozza meg. De a természet az ember számára több, mint az alapvető szükségleteinek kielégítéséhez szükséges forrás: a természet az ember otthona, a pihenés és feltöltődés helyszíne, esztétikai és vallásos élmények kiváltója, az ember tanító mestere (és nem utolsó sorban az a hely, ahol az ember fel van mentve a formatervezés felelőssége alól).
- Az ember biológiai ösztönei nem képesek felmérni a napjaink komplex társadalmi tevékenységeiből fakadó **fenyegetettséget**, ezt csak racionális, oknyomozó erőfeszítés árán vagyunk képesek felismerni. → Fontos a felvilágosítás, hogy minél többen észrevegyék, hogy az emberiség jelenlegi életmódja **önpusztítással** egyenlő, hogy a szakadék felé száguldunk, magunk alatt vágjuk a fát (lásd: **ökológiai lábnyom**, amely mutatja, hogy túllépjük a bioszféra kapacitását: ózonlyuk, klímaváltozás, vízhiány egy milliárd ember számára, élelmiszerhiány, energiahordozók szűkössége, őserdők irtása, talajerozió, túlnépesedés, szociális feszültségek elterjedése → a világ népessége (1960-ban még 3 milliárd) a mai 6,7 milliárdról 2050-re elérheti a 10 milliárdot, majd a várható ökológiai-társadalmi katasztrófák eredményeként visszaeshet 1 milliárdra). → Azonnali **individuális és kollektív cselekvésre**, gyökeres változtatásokra van szükség egyéni és társadalmi szokásaink, berendezkedésünk terén. → Ehhez alapvető **szemléletváltásra** van szükség: rövidlátó, egoista szemlélet helyett erkölcsi szemléletre, amely figyelembe veszi a többi ember érdekeit térbeli és időbeli korlátok nélkül (→ érdek-egalitarizmus, univerzalizmus).
- **Fenntartható fejlődés:** „A fenntartható fejlődés *olyan formája*, amely a jelen igényeinek kielégítése mellett nem fosztja meg a **jövő generációit** a saját szükségleteik kielégítésének lehetőségétől.“ (ENSZ, Környezet és Fejlődés Bizottság (Brundtland Bizottság), 1987) **Kritika:** Miért vegyük figyelembe a jövőbeli generációkat? Még az sem egészen biztos, hogy lesznek-e, hiszen egyéni döntéseken múlik, hogy születnek-e gyerekek. Miért vegye figyelembe a jövő generációkat az, akinek nincsen utódja? **Válasz:** A világ népessége növekszik, a jövő generációk léte nem kétséges, különösen, mivel a generációk nem egy adott időpontban egyszerre váltják egymást, hanem folyamatos

generációváltásról van szó, az új generációk egy része gyerekként már itt él velünk: az ő érdekeik reálisan és konkrétan jelen vannak már most → Így adott a folytonosság; nem valami távoli és tőlünk független generációról van tehát szó.

- Ha elfogadjuk a fenntartható fejlődés koncepcióját vagyis a jövőbeli generációk érdekeinek egyenlő figyelembevételét, akkor azzal a **problémával** kell szembenéznünk, hogy napjaink társadalmá a fejlődés fogalma alatt alapvetően **gazdasági, anyagi növekedést**, tehát mennyiségi gyarapodást ért, és ezt elsősorban gazdasági, technológiai rendszerben gondolkodva kívánja megvalósítani. A gazdaság alapját azonban a **természeti erőforrások**, a bioszféra képezi, amely **véges** rendszer és ezért a gazdasági növekedést nem lehet fenntartani hosszútávon. A természet és a föld bioszférája véges, ezért nem lehetséges a fenntartható, azaz végtelen gazdasági növekedés, hiszen a gazdasági növekedés fenntartása nem más, mint a fenntarthatatlan fenntartása, ami **logikai ellentmondás**. A gazdaság forrása a természet, ugyanakkor a természettől függő gazdasági rendszer ezt jelenleg nemcsak nem veszi tudomásul, hanem maga alá kívánja rendelni a természetet. → A fenntartható fejlődés tehát nem jelentheti a gazdasági növekedés állandósítását, de még a jelenlegi gazdasági termelés és fogyasztás **szintentartását** sem, hiszen jelenleg túllépjük a bioszféra kapacitását, regeneráló képességét. A fenntartható fejlődés jelentése, célja csakis az lehet, olyan **csökkentett mértékben** vegyük igénybe a természetet, hogy az a jövőbeli generációk számára is megőrizze megújuló képességét, vagyis a bioszféra kapacitása összesen ne csökkenjen, hanem stabil maradjon: amit tehát egy helyen, egy időben elveszünk, azt máshol vagy később visszaadjuk a természetnek, ne zsákmányoljuk ki azt. → Folyamatosan növekvő népesség esetében a fenntartható fejlődés ökológiai és egyben egyetlen logikus értelmezése azt követeli, hogy az egy főre jutó bioszféra használat folyamatosan csökkenjen! → A fenntartható fejlődés a **nyersanyagok** (fémek, üveg stb.) messzemenő újrafelhasználását és a véges **energiahordozók** (olaj, szén, biomassza) elhasználásának olyan radikális visszafogását követeli, hogy a széndioxid globális kibocsátása évenként megegyezzen a széndioxid növények által történő lekötésének (lásd: alternatív energiatermelési technológiák, pl. nap- és szélenergia). → Mindez nem maradhat meg csupán az egyéni **erkölcs** szintjén, hanem a társadalmi **igazságosság** és a kényszerrel érvényesíthető **jog** szintjére kell ezt emelni.